

UDK 808.62 (091)
Izvorni znanstveni rad
Primljen 28. rujna 1999.
Prihvaćen za tisak 22. prosinca 1999.

Stjepan Damjanović

Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3
10000 Zagreb

Mesićeve filološke teme

Analiziraju se tri prinosa hrvatskoj filologiji povjениčara Matije Mesića (1826–1878), prvoga rektora Zagrebačkoga sveučilišta. Riječ je o tekstovima *Život sv. Ćirila i Metoda*, *Služba sv. Ćirila i Metoda* i o prvom izdanju *Poljičkoga statuta*, kojim su se služili i kasniji istraživači toga znamenitoga zbornika običajnoga prava.

Matija Mesić (Brod na Savi, 19. II. 1826. – Zagreb, 5. II. 1878.), prvi rektor modernoga Zagrebačkoga sveučilišta (1874–1875) i prvi profesor hrvatske povijesti na Mudroslovnom/Filozofskom fakultetu toga sveučilišta, pripada onom naraštaju hrvatskih povjениčara (Ivan Kukuljević, Šime Ljubić, Franjo Rački) koji je povijesnu znanost u nas digao na primjetljivo višu razinu, "koji je postavljao temelje njezinoj znanstvenosti i kritičnosti" (Raukar 1998: 27–28). To se poznanstvenjenje, ta se profesionalizacija povijesne znanosti, ne samo hrvatske, dogodila povezivanjem "tradicije erudicije, nastale od 16. do 18. stoljeća, s novim genetičkim shvaćanjem povijesnoga kretanja" (Gross 1997: 25–29).

Dva su zadatka najčešće bila pred očima toga naraštaja hrvatskih povjениčara: stalno novim podacima i obavijestima jačati nacionalnu svijest i isticati tradicionalnu hrvatsku autonomiju te tako pomoći modernoj autonomiji, sa značenjem državnosti (Gross 1997: 25–29).

Da bi udovoljili tim novim zahtjevima svoje struke, povjениčari su se morali oboružati različitim znanjima, među kojima ona iz filologije nipošto nisu bila na posljednjem mjestu. Među podacima o životu i radu Matije Mesića ističemo njegov odlazak na doškolovanje u Beč i Prag, koje je započelo 1851. U Pragu je slušao i predavanja iz jezika i književnosti koja je držao František Čelakovski. Imao je tada 25 godina i očito je držao da se mora dobro upoznati s filološkim temama i metodama. To će se poslije osjetiti u njegovim radovima. Posebno bi bilo zanimljivo proučiti

koliko se slavni Brođanin služi filološkim znanjima i metodama u svojim čisto povijesnim radovima. Ovom ćemo se prilikom, međutim, pozabaviti trima njegovim radovima koji su i po temi i po metodi velikim dijelom filološki.

Svoj znanstveni rad počeo je Mesić tekstom *Život sv. Ćirila i Metoda* objavljenim u izvješću zagrebačke gimnazije za 1854. godinu.¹ Već na početku teksta nalazi se zanimljiva rečenica: "Iz mutna izvora ne ima bistre vode." Njome je htio naglasiti važnost pouzdanosti povijesnih izvora i odmah se potrudio da dokaže da su *Panonska žitija* (Mesić ih zove skupnim imenom "staropanonska legenda") vjerodostojan izvor kojemu se može vjerovati ne samo ono što potvrđuju i drugi izvori nego i ono što drugdje ne nalazimo. U vezi sa *Žitijem Metodovim* upustio se sam u dokazivanje da ga je pisao neki učenik Svete Braće i osobito mu je do toga da dokaže kako je pisac veliki štovatelj papinstva, a u vezi sa *Žitijem Konstantinovima* posve se naslanja na Šafarika.² Prije no što će svojim čitateljima ispričati život Svete Braće Mesić se posebno pozabavio pokrštavanjem slavenskih naroda: u tim se rečenicama jasno razaznaje povjesničar koji nudi pregršt podataka koji pokazuju kada je koji slavenski narod kršten i da se onda iz toga jasnije vidi kakva je bila uloga slavni Solunjana. Posebno se osvrnuo na borbu između salzburške i passauske biskupije jer se time, po njegovu mišljenju, može objasniti kako "dođe Moravska onkraj Dunava, izuzam nitranske kneževinu pod vlast pasovskog biskupa." Sadržaj *Panonskih žitija* prepričao je Mesić vrlo korektno te tu i tamo ponešto komentirao. Na kraju postavlja neka pitanja koja mu se čine posebice zanimljivim. Prvo, jesu li Ćiril i Metod doista pozvani u Moravsku i ako jesu, zašto ih je Rastislav pozvao. Složio se s tada vladajućim mišljenjem da je uspješna kristijanizacija na slavenskom jeziku u bugarskoj državi bila poticajna i za druge slavenske krajeve.

Ne vjeruje, međutim, da su samo vjerski razlozi uvjetovali poziv, pa kaže: "Ipak bi se varao, ko bi mislio da nije tu bilo i neduhovnih primjesa. Poznato je, kako je Rastislav za tim išao da se održi sasama neodvi-

¹ Taj je tekst pretisnut u XIV. godištu *Hrvatske prosvjete* (urednik Ljubomir Maraković) iz 1927. godine: br. 11, str. 239–241. i 12, str. 259–265. Oslanjamo se na taj tekst koji je u odnosu na onaj iz 1854. neznatno izmijenjen.

² Njega je da napiše ovaj tekst i potakao Šafarik svojim radom *Pamatky drevniho pismenictvi Jihoslovanuv*.

snim od njemačkoga kralja i njemačke države, a znao je da to ne može da bude, ako moravska crkva ostane pod pravomoćjem njemačkih biskupa; zato mu se nadala lijepa prilika, kad je doznao za vanredno uspješno djelovanje sv. braće u Bugarskoj." (Mesić 1927: 261). I on se, kao i mnogi slavenski znanstvenici onoga vremena, trudio da čitatelje uvjeri kako je postojao i latinski original samo u Panonskim žitijima sačuvanoga pisma pape Hadrijana II., a podupro je i tezu da Metod nije bio samo panonski biskup, nego i moravski nadbiskup te u tom smislu polemizira s Fridrichom Blumbergerom.

Prva Mesićeva rasprava iz ćirilometodske je problematike, ali ne bismo rekli da u njoj prevladava filologija nad poviješću. Što više, može se reći da ga zanima što se dogodilo. Priča kao priča ga ne zanima, a tekstu pristupa da bi provjerio njegovu vjerodostojnost i onda iz njega iščitao što se doista dogodilo. No, tako neće biti u ostala dva rada koja su predmet našega zanimanja. U petoj knjizi Kukuljevićeva *Arkiva za povjestnicu jugoslavensku* objavio je Mesić (1859: 225–318) *Poljički statut*, i to je prvo izdanje toga znamenitoga zbornika običajnoga prava u Poljičkoj komuni. Imao je na raspolaganju četiri prijepisa koja je Kukuljević našao na svojim putovanjima po Dalmaciji "iz kojih se sada već može text toga znamenitoga spomenika po zahtjevih strožije kritike prepisati i daljnjoj znanstvenoj porabi ljubiteljah slavjanskih starožitnosti predati." (Mesić 1859: 225). Mesićev izraz "po zahtjevih strožije kritike" jako nas podsjeća na nova stremljenja hrvatske historiografije koja smo spominjali i o napuštanju onakva pisanja o znanstvenim problemima koje je Vatroslav Jagić zvao letom na domoljubnim krilima. Osim četiri Kukuljevićeva prijepisa Mesiću su na raspolaganju ("bar unekoliko") bila još dva: onaj Franje Carrare i onaj Andrije Stazića. Na svih šest se oslanjao priređujući tekst *Poljičkoga statuta*, a kao temeljni uzeo je najstariji iz Kukuljevićeve zbirke. Nama danas uobičajenim, a tada još novim, načinom temeljni je tekst popunjavao i uspoređivao s drugim prijepisima. Istina, Mesićeve usporedbe i varijante, tj. sve ono što donosi "ispod crte", filologu je manje zanimljivo. Htio je, kaže, "i takove varijante popisati, koje se tiču samo gramatičkih formah, što bi svakako zanimalo naše jezikoslovce; nu boječ se, da se toga preveć nenagomila, odustao sam od te nakane te sam samo znatnije i više stvari se tičuće varijante popisao" (Mesić 1859: 238). Posve je razumljivo da je Mesić prednost dao sadržaju, pa su njegove bilješke najzanimljivije povjesničarima prava. Drukčije je, međutim, s njegovom uvodnom studijom: u njoj posve prevladava filologija. Sam *Poljički statut* zove jezik hrvatskim (u svome 104. stavku) a Mesić nam pojašnjava da je

riječ o čakavštini koja je prilično prošarana štokavskim elementima. Kao posebno vidljive i česte štokavizme on navodi perfekte tvorene participom kojemu je završno *l* prešlo ili u *o* ili u *a*. Pismo kojim su rukopisi pisani zove se, kaže Mesić, *bukvica* ili *bosanska ćirilica*, ali bi ga posve opravdano bilo zvati onako kako predlaže Kukuljević, naime *hrvatsko – bosanska ćirilica* jer, naglašava Mesić, tekstova pisanih tim pismom ima u Hrvatskoj barem koliko u Bosni! Upozorava da se u tekstovima pisanim tim pismom može kadšto naći i koje glagoljičko slovo, posebice inicijal, ali upozorava da to nije razlog što su neki opisivaatelji kadšto pogrešno tvrdili za ovaj ili onaj prijepis da je pisan glagoljicom. Ti su se povodili za stanovništvom poljičkoga kraja koji to svoje ćiriličko pismo zovu glagoljičkim. Tako je Mesić među prvima upozoravao na inače staru i širu pojavu da ćirilica i glagoljica jedna drugoj posuđuju ime.³

Najviše je pažnje Mesić poklonio pravopisu. U vrijeme kada je pisao svoju raspravu malo se znalo o pravopisnim, kao i svim drugim, obilježjima tekstova pisanih hrvatskom ćirilicom, posebice o razlikama prema drugim ćiriličkim grafijama. Ta je razlika, drži Mesić, nastala tako što su se pisari hrvatskoćiriličkih tekstova ugledali u talijansku grafiju: "Kroječ i prikrajajuć svoj način pisanja po primjeru latinsko-talijanskoga uvukli su u slavensko pismo kojekakve kombinacije, kojima su ga nagrđili, oduzevši mu liepo svojstvo prostote i točnosti." (Mesić 1859: 231). Mesić je očito i sam bio iznenađen kombinacijama koje je u rukopisima nalazio te vrlo podrobno opisuje i oprimjeruje kako se u prijepisima *Poljičkoga statuta* bilježe "prejotirani" i "postjotirani" samoglasnici, kako se označava "emoliranje" ("emolicija") suglasnika *l* i *n*, posebno upozorivši da element kojim se bilježi umekšavanje može stajati ispred i iza suglasnika. Opisuje kako se bilježi premoščivanje hijata, kako slogotvorno *r*⁴, a za *jer* kaže da "pisarem već nije bila poznata prava narav toga samoglasnika" (Mesić 1859: 233).

³ Kao što je poznato, već se prvo poznato spominjanje ćiriličkoga pisma (*kurilovica*) u zapisu novgorodskoga popa Upyra Lihog iz 1047. godine vjerojatno odnosi na glagoljicu. U dubrovačkim dokumentima XIV. i XV. stoljeća popovi glagoljaši nazivaju se *presbyteri chiurilice*.

⁴ Uvijek se bilježi kao *ar*. U svom izdanju Mesić uvijek ispušta popratno *a*, i upozorava na to u predgovoru.

Zadržao se i na bilježenju refleksa skupine **dj* ustvrdivši da je riječ o izgovoru *j*. Posebno treba naglasiti da Mesić stalno nudi obavijesti o svim prijepisima koji su pred njim, da nas upozorava na podudarnosti i razlike u svakoj pravopisnoj pojedinosti. Jako mu je stalo da se čitatelji snađu u čitanju brojevnih vrijednosti pa je ponudio objašnjenja za svaki brojevni znak koji bi mogao stvarati zabunu. Sve mu to nije bilo dosta: usporedio je pravopis prijepisa *Poljičkoga statuta* s pravopisom svih dostupnih mu hrvatskom ćirilicom pisanih spomenika Kukuljevićeve zbirke te s Divkovićevim i Posilovićevim tiskanim djelima. Jezičnim pitanjima posvetio je manje prostora "jerbo se u svem tom nerazlikuju znatno od onoga jezika, koji se danas ondje govori, gdje su postali" (Mesić 1859: 235). Ipak, upozorio je na oblike koji su mu bili zanimljivi. "Ovamo brojim: nominative višebroja: *vlastele i poličane*; genitiv ženskoga spola *njeje*; dativ: *vlastelem*; particip *ošasta*; duale: *sta, budeta, prominita*; poraba brojnikah: *četvrti na desete, drugu deset*; porabu predloga *o* za naznačenje vremena ili prigode u stavku: *o knezu*; absolutni dativ: *zgodivši se poroti*; napokon rieči: *zarva, očestje, vrv, objamati i objamanje, osluha, kri, upasiti, oiti*"⁵ (Mesić 1859: 235–236). Upozorava također na supostojanje zamjenica *ča* i *što*, te prijedloga *va* i *u*.

Rad o *Poljičkom statutu* rad je o jednom vrlo važnom i dotad neizdanom tekstu koji se može smatrati prvorazrednim povijesnim izvorom. Prvi idući izdavač, vrlo autoritativni Vatroslav Jagić (1890.), napisao je o Mesićevu izdanju ovo: "Poljički je statut već jedan put izdan, godine 1859-e, u petoj knjizi Kukuljevićeva *Arkiva*, i to vrlo dobro. Ja sam, baveći se oko ove radnje, s velikom blagodarnošću dozivao sebi u pamet našega nezaboravnog Matiju Mesića: što je njegova muka privrijedila za statut poljički..." Da čitatelji ne bi pomislili kako je riječ samo o Jagićevoj pažljivosti, veliki se filolog potrudio da pokaže u čemu je vrijednost Mesićeva izdanja ističući da nije imao razloga puno mijenjati u osnovnom tekstu. Razlika između Mesićeva i Jagićeva izdanja doista je, kako to Jagić sam kaže, u tome što je Jagić puno hrabrije popunjavao temeljni tekst elementima iz drugih prijepisa i ispod teksta navodio više varijanata. Miho Barada je (1952: 10) svim izdanjima zamjerio da su "bez stručnog i jezičnog tumača." Stručna tumačenja morala bi biti povijesnopravna pa se ne mogu očekivati od onih koji nisu znali povijest hrvatskoga prava,

⁵ Primjeri su u Mesićevoj raspravi otisnuti hrvatskom ćirilicom.

ali su upravo ovakvim izdanjima stvarali uvjete da se takva znanstvena disciplina konstituirala. Naravno, povjesničarima je nedostajalo jezično tumačenje, zapravo prijevod (prijenos) na suvremeni hrvatski, ali teško se povjesničaru Mesiću može prigovoriti što nije i to učinio.

Godine 1863., kada se slavila tisućita obljetnica dolaska Svete Braće Ćirila i Metoda među Slavene, u Zagrebu je objavljena knjiga njima u čast: u njoj je Matija Mesić (1863.) objavio svoj rad *Služba sv. Ćirila i Metoda* i kao motto stavio navod iz pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu (1248.): *Sermo rei, et non res est sermoni subiecta*. Navod nije samo svjedok širine Mesićeve upućenosti, nego i njegova zalaganja da rasprave o načinima ostvarivanja brojnih i važnih ciljeva u hrvatskom društvu XIX. stoljeća, ma kako inače bile zanimljive i važne, ne zamagle ciljeve same. Povijest Mesić shvaća u skladu s pogledima svojega vremena: ona je učiteljica života u smislu da "u njoj prepoznajemo sebe i nalazimo mjeru da izmjerimo svoje korake. Ona je tako put k sebi samima" (Katičić 1971: 259). U tom prepoznavanju samih sebe dobro su dolazili i sitni pomaci. Zato Mesić ovako objašnjava zašto je odlučio izdati službu slavenskim prvoučiteljima: "Prijatelj poviesti neuvazuje samo one spomenike, koji mu pružaju u izobilju viestih svake ruke, nego rado prima i one, koji su podobni da mu razjasne makar samo jedno pitanje ili jedan čin." (Mesić 1863: 69). Spomenik koji objavljuje, drži Mesić, nije osobite važnosti, ali..." On nam je naime dobro došlim svjedokom, koji nas u tom upućuje, da se je među hrvatskimi Slavjani uzčuvalo znanje ob onom, što se glede njih ima smatrati jezgrom djelovanja sv. slavjanskih apoštolah, te da su hrvatski Slavjani prema toj svojoj sviesti svojim prosvjetiteljem dostojno štovanje izkazivali" (Mesić 1863: 69).

Mesić je pokušao provjeriti u svim hrvatskoglagoljskim, pa i u nekim latinskim zagrebačkim brevijarima kako se odnose prema štovanju Svete Braće. Jako mu je do toga da ustanovi da li se ta služba obavljala "posvuda, gdje god se glagoljalo, gdje god se je slava Višnjemu u slavenskom jeziku uzdavala" (Mesić 1863: 72–73). Radosno naglašava zemljopisnu rasprostranjenost brevijara koji imaju službu: *Drugi novljanski*, koji je on uzeo za temelj svojega izdanja (zove ga Martinčevim) iz modruško-krbavske je biskupije, zna i za službu iz Zaglavskoga, a taj je iz Dalmacije; nije ga vidio, ali mu je iz Vajsova opisa poznat Brevijar Vida Omišljanina iz tadašnje tršćanske biskupije.

To je Mesiću dovoljno da ustvrdi kako se na cijelom području slavilo slavenske prosvjetitelje, ali odmah dodaje da je već u XV. stoljeću

bilo glagoljaških crkava u kojima se to nije činilo: uzrok vidi u težnji glagoljaškoga svećenstva da se izjednači s latinaškim.⁶

Dakle, kao temelj za izdavanje poslužio mu je tekst službe iz *Drugoga novljanskoga brevijara* (1495.), a uspoređivao ju je s onom iz tiskanoga *Brozićeova brevijara* (1561.) i dijelom sa službom iz brevijara koji on zove *Rimskim* (danas ga zovemo *Illirico* 5/6), a poznat mu je iz obrade Franje Račkoga u *Katoličkom listu*, br. 47, iz 1857. godine. Svaki brevijar koji je spomenuo nastojao je u predgovoru barem ukratko opisati. Uvijek korektno navodi koji je kodeks imao u ruci, a koji pozna iz druge ruke, tj. prema nekom opisu. Ispod temeljnoga teksta iz *Drugoga novljanskoga brevijara* nalaze se 23 bilješke u kojima ukazuje na razlike između službe u tom brevijaru i one u *Brozićeovu* i brevijaru *Illirico* 5/6. Posve je rijetko u osnovnom tekstu zamijenio izraz iz *Drugoga novljanskog* izrazom iz druga dva. Tako je npr. u izrazu

o kolъ krasna kolêna erêiska
eeže doiti si utegu

leksem *kolêna* zamijenio leksemom *kruna* jer tako stoji u *Brozićeovu brevijaru*, a na ispravnost toga rješenja navodi ga, kaže, genitivni zamjениčki oblik *eeže*, koji se mora odnositi na imenicu ženskoga roda. Zanimljiva je i njegova bilješka br. 5, u kojoj objašnjava zašto nije mijenjao oblik *čedrečimъ* u izrazu

togo radi priti utegu
toboju čedrečimъ k s'vršenomu stepenu

i kaže: "Znajući da su se i u starije crkvene spomenike uvlačili kroatizmi, neimamo razloga, da zabacimo lekciju našega izvora samo zato, što metje instrumental, gdje bismo očekivali absolutni dativ." (Mesić 1863: 77). U bilješci br. 20, uz izraz

⁶ Kako bi se Mesić radovao da je znao ono što mi znamo danas, tj. "čak za 12 brevijara u kojima se nalazi ili se nalazila služba Ćirilu i Metodiju; od tih ima do danas sačuvanih rukopisa 7, izgubljena su 3 (od dva se ipak sačuvao tekst u latinskom prijevodu: Salski i Zaglavski), a dva su teksta u štampanim brevijarima: 1493. i 1561." (Štefanić 1969: 243). Osim brevijara koje spominje Štefanić Biserka Grabar navodi i Oxfordski (Grabar 1986:142).

Sl'nce pravednoe svatit' se vsêmь mirê

držao je potrebnim naglasiti da je pisar doista napisao *svatit*. Nije se upuštao u objašnjenje mogućega podrijetla te riječi.

Sve što smo naveli, a primjera bi se, dakako, moglo naći još, pokazuje da je povjesničar Matija Mesić posve vladao temeljnim filološkim znanjima i uspješno primjenjivao filološke postupke pri izdavanju tekstova. Po njegovim filološkim radovima nikada ne bismo prepoznali da nije filolog. Uostalom samo je tako u 19. stoljeću mogao biti dobar povjesničar. Povijest je tada postajala sve nedostupnijom obrazovanim laicima, i "baš u to vrijeme je povijesna znanost postigla izvanredno značajne rezultate i njezine spoznaje iz toga slavnog vremena nesumnjivo pripadaju među najveća djela ljudskoga duha" (Katičić 1971: 247–248). Otuđenje od povijesti tada je posve nezamislivo. To je vrijeme kada su ne samo povjesničari nego i svi obrazovani ljudi vjerovali, kako kaže hrvatska povjesničarka Mirjana Gross (1997.), da se u suvremenosti mogu snaći samo ako znaju povijest. Bili su s prošlošću sudbinski povezani.

Literatura

- Barada, M. 1952: *Hrvatski vlasteoski feudalizam*, Djela JAZU 44, Zagreb.
- Grabar, B. 1986: *Kult Ćirila i Metodija u Hrvata*. Slovo 36, Zagreb.
- Gross, M. 1997: Hrvatska historiografija u vrijeme otvaranja Zagrebačkoga sveučilišta, u zborniku *Matija Mesić, prvi rektor Sveučilišta u Zagrebu*, uredio Mato Artuković, Zagreb–Slavonski Brod.
- Jagić, V. 1890: *Poljički statut*, Hrvatski pisani zakoni, *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium* IV, Zagreb 1890; rasprava na str. IX–XL, tekst s komentarima na str. 27–141.
- Katičić, R. 1971: Što nam znači povijest, u knjizi *Jezikoslovni ogledi*, Zagreb, str. 259.
- Mesić, M. 1859: *Poljički statut*, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, knjiga V, uredio Ivan Kukuljević Sakcinski, Zagreb
- Mesić, M. 1863: *Služba sv. Ćirila i Metoda u Tisućnica slovjenskih apostolah sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb, str. 67–84.
- Mesić, M. 1927: *Život sv. Ćirila i Metoda*, *Hrvatska prosvjeta* XIV, Zagreb
- Raukar, T. 1998: *Matija Mesić, prvi professor hrvatske povijesti i prvi rektor Sveučilišta u Zagrebu*, u monografiji *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, uredio Stjepan Damjanović, Zagreb.
- Štefanić, V. 1969. *Hrvatska književnost srednjega vijeka*. Zagreb

Филологические темы Месича

Резюме

Первый ректор современного Загребского университета – историк Матия Месич (Брод-на-Саве, 1826 – Загреб, 1878) начал свою научную карьеру в 1854-м году работой *Жизнь св. Кирилла и Мефодия*. Когда в 1863-м году отмечалось тысячелетие моравской миссии, он опубликовал *Службу св. Кирилла и Мефодия* в известном сборнике *Тисучница* (Тысячелетие). В пятом выпуске *Архива Кукулевича* (1859) Месич опубликовал *Полички статут* (Полицкий устав). Его изданием пользовались позже исследователи и другие издатели этого документа, а Ватрослав Ягич с большим признанием писал о издании Месича.

В настоящей работе анализируются положения и взгляды Месича с особым учетом отношений между филологией и историей.

Key words: Matija Mesić, Saint Brothers, Cyril and Methodius

Ključne riječi: Matija Mesić, Sveta Braća, Ćiril i Metod